

Teunis van den Bout, de man in het midden van de op stoelen zittende rij, is de overgrootvader van Judith van der Wel. Hij was projectleider bij de bouw van Gedung Sate, een neoclassicistisch gebouw in de Javaanse stad Bandung, gebouwd in 1920.

Spoorzoeken naar kolonialisme

Op mijn vroegere kinderkamer staat een bruine hutkoffer. Plotseling moet ik daaraan denken als ik mijn *backpack* inpak voor mijn reis naar Indonesië. Meer dan zeventig jaar geleden pakte mijn oma die hutkoffer voor haar reis naar Nederlands-Indië. Zij zocht niet naar haar bergschoenen en *Lonely Planet*, maar verzamelde jurken, bouwtekeningen van mijn opa, luiers voor hun eerste kind. Na een wekenlange bootreis opende zij de hutkoffer in een voor haar vreemd land om van daaruit een nieuw leven op te bouwen.

Wanneer ik mijn *backpack* weer openrits, sta ik met mijn vriend in een groezelige tweepersoonskamer in een hostel in Jakarta. Het bed is verzakt en in een hoek loopt een kakkerlak. Toch is deze plek een verademing na zo door de tijd en ruimte te zijn geslingerd. Sinds we uit het vliegtuig zijn gestapt, rukte een Indonesische man ons bagagenummer uit handen, pakte onze tassen van de lopende band en vroeg om geld. Buiten bedongen we een prijs voor een taxirit en stapten in bij een lachende chauffeur die de prijs probeerde op te drijven, terwijl we met grote snelheid door een zee van brommers, busjes en *bajaj's* (een soort blikjes op drie wielen) reden. Jakarta is een chaos! De straten met eettentjes die aan ons voorbij flitsten, deden me denken aan journaalbeelden en *waarbenijnu*-websites, niet aan de romantische, koloniale voorstellingen die ik had uit Indië-romans en -films. Als ik mijn *backpack* openrits, duizelt het me nog van alle indrukken. Waar zijn we terechtgekomen?

In de zomer van 2010 won ik tot mijn verrassing de essaywedstrijd “Beste Multatuli,...” van het Vlaams-Nederlands Huis deBuren. De prijs: twee vliegtickets naar Indonesië. Nu, enkele maanden later, bezoek ik voor het eerst het land dat ik als kind al leerde kennen uit de Indië-verhalen van mijn opa en oma en later uit romans van Multatuli en Hella Haasse. Op verschillende plaatsen op Java en Sumatra probeer ik sporen uit de koloniale tijd te vinden en mijn eigen houding te bepalen ten opzichte van het koloniale en het moderne Indonesië.

De eerste ochtend word ik verwonderd wakker van een kraaiende haan en de moskee-oproep. Ik *mandie* (“was”) me door een emmer koud water over me heen te gooien en werk met moeite mijn ontbijt van rijst en kip naar binnen. 's Middags neem ik de bus naar de Oude Stad van Jakarta. Hier staan nog koloniale, witte huizen met oranje dakpannen uit de achttiende eeuw. De gracht ervoor wordt overbrugd door een typisch Nederlandse, houten ophaalbrug die omringd is met schijnwerpers. Deze staan echter zo afgesteld dat ze wel de zeventiende-eeuwse brug beschijnen, maar verhullen dat de gracht zelf zwart ziet van het afval.

Wanneer ik doorloop, zie ik dat er talloze Indonesiërs onder een viaduct wonen. De stank van uitlaatgassen en verbrand afval is hier bedwelmend. Te midden van het puin kijken mensen televisie, waarop de hele dag slecht geacteerde soaps worden vertoond en low budget-horrorfilms waarin de cameraman geregeld door het beeld loopt. Even verderop ligt de oude haven Sunda Kelapa, waar mannen op blote voeten een houten loopplank op sjouwen om zware zakken op een boot te gooien. Het is een oude haven; van de dertiende tot de zestiende eeuw was het de belangrijkste haven van het Soendanese (West-Javaanse) koninkrijk, tot ze in handen viel van de Portugezen. In 1619 viel Jan Pieterszoon Coen hier gewelddadig Jakarta binnen en doopte de stad om tot Batavia, stad van de Batavieren.

Tijdens mijn reis zal ik een ambivalent gevoel bij de Nederlandse erfenis in Indonesië blijven houden. Natuurlijk verafschuw ik het geweld van Coen, de koloniale uitbuiting en bekijk ik, aan het einde van mijn reis, met wrange gevoelens een begraafplaats voor de Nederlandse gevallen tijdens de Atjeh-oorlog (1873-1914) in Banda Atjeh. “Wij zullen onzen plicht doen” staat er op een monument; een plicht waarvoor uiteindelijk meer dan 100.000 Indonesiërs en Nederlanders stierven. Toch zijn er ook mooie Nederlandse invloeden. Zo veer ik op bij ieder Nederlands woord dat ik herken: “doorsmeer”, “gratis”, “klappertaart”! En als mijn vriend op het centrale plein van de Oude Stad in Jakarta, Taman Fatahillah, enthousiast roept hoe mooi hij het monumentale stadhuis en postkantoor hier vindt, lacht een Indonesische man: *You've built it all!* We lachen gegeneerd en vertellen maar niet dat we net naar Café Batavia zijn geweest, waar de portretten van de koninginnen Emma, Wilhelmina, Juliana en Beatrix naast die van Soekarno aan de muur hangen...

Ik kan die plotselinge vaderlandslievendheid niet plaatsen. Vinden we het Nederlandse alleen mooi omdat we het herkennen? Zijn we trots? Wanneer ik de sporen van mijn eigen familie zie, begin ik toch wat te gloeien. Mijn overgrootvader heeft als aannemer wel een prachtig gebouw neergezet. Mijn opa, zijn zoon, heeft als civiel ingenieur havens gebouwd op Java die de bevolking na de onafhankelijkheid kon blijven gebruiken. En mijn overgrootmoeder en oma ten slotte bouwden toch maar een gezin op in een vreemd land waar hun mannen hen zo graag mee naartoe wilden nemen. Dat is mijn trots, ook al weegt die allerminst op tegen het wrange besef dat Nederland Indonesië nooit had mogen bezitten, laat staan uitbuiten.

Ondanks die Nederlandse invloeden valt mij op dat Indonesië nauwelijks binding heeft met de levende Nederlandse cultuur. Indonesië is een land met Nederlandse sporen, zoals het ook animistische en boeddhistische sporen draagt, maar beslist geen mix van Indonesische en Nederlandse cultuur. Terwijl men in veel voormalig Franse koloniën vaak nog Frans spreekt, spreken de meeste Indonesiërs geen Nederlands, afgezien van wat ouderen en toeristische gidsen. Het christendom heeft in Indonesië ook weinig voet aan wal gekregen in de Nederlandse tijd. Hoewel er nog Indonesiërs zijn die als kind op een christelijke basisschool hebben gezeten, is zo'n 9 procent van de Indonesiërs christelijk terwijl 86 procent van de bevolking islamitisch is. Daarnaast is ongeveer 3 procent van de Indonesische bevolking hindoe en 2 procent boeddhist.

Als ik in Jakarta en Bandung de huizen opzoek van mijn overgrootouders en grootouders, begrijp ik beter hoe het komt dat die levende Nederlandse cultuur verdwenen is. Integreren – een woord waar Nederlanders tegenwoordig vol van zijn als het om nieuwkomers gaat – deden de meeste Nederlanders hier nauwelijks. Mijn voorouders pakten hun hutkoffers uit in

Spoorzoeken
naar
kolonialisme

Nederlandse wijken met Nederlandse huizen en Nederlandse burenen. Een van de straten in Jakarta waaraan mijn opa en oma in de jaren veertig hebben gewoond, heette zelfs de Dordrechtlaan. Hier woonden geen Indische mensen, hier kwam hooguit Indisch personeel. Een foto van mijn overgrootvader in Bandung illustreert de verhoudingen tussen Nederlanders en Javanen. Mijn overgrootvader en andere Nederlanders in tropenpak zitten op een stoel, terwijl de Javanen op de foto op de grond zitten. De foto is omstreeks 1920 genomen bij de bouw van de Gedung Sate, een neoclassicistisch gebouw met Indische invloeden waarbij mijn overgrootvader als projectleider betrokken was. Wanneer ik uitkijk vanaf het dak van dit vroegere gouvernementsgebouw en zie wat hij gezien moet hebben, strekt er zich een *Champs Elysées*-achtige allee voor me uit. Een rechte lijn snijdt de Nederlandse wereld van de Indische af. Na de onafhankelijkheid betekende dit dat veel Nederlandse invloeden, zoals de taal en godsdienst, vrij snel samen met de Nederlanders verdwenen. Alsof een Nederlands randje werd gestript en wat resten achterliet.

Toch zijn de koloniale verhoudingen nog niet geheel opgelost. Dat merk ik het sterkst als ik op een dag alleen naar Rangkasbitung reis, de plaats in het Javaanse district Lebak waar Eduard Douwes Dekker (Multatuli) heeft gewoond. Op het treinstation van Jakarta, waar de trein naar Rankasbitung vertrekt, zit een grote menigte Indonesiërs gehurkt op het perron en het spoor te wachten tot de trein komt. Ik ben de enige blanke vrouw en word vreemd aangekeken. Wanneer de trein komt, wurm ik me met vijf andere mensen in een vierpersoonszitje terwijl anderen het dak opklimmen. De trein komt in beweging en daarmee ook een karavaan van verkopers, muzikanten en bedelaars, die door het gangpad trekt. Eén bedelaar heeft geen benen en duwt zich voort op een skateboard. Omdat ik steeds word aangesproken, kijk ik veel uit het raam. Buiten zie ik hoe de arme wijken van Jakarta overgaan in het platteland met frisgroene rijstvelden en rode aarde. Ik zie waterbuffels grazen en vrouwen met Chinese hoedjes oogsten rijst. Langzaam rijd ik de wereld van de *Max Havelaar* binnen. Als ik de man die tegenover me zit, vraag of ik er al ben, houdt hij vier vingers in de lucht om aan te geven dat ik nog vier stations verder moet. Vier stations verder houdt hij weer twee vingers in de lucht. Maar dan ben ik in Rankasbitung: geen dorpje tussen de sawa's, maar een flinke stad.

Wanneer ik de trein uitstap, lijkt het alsof de stad zich naar me omdraait: "*Miss! Mister! Mister!*" Met mijn hart in mijn keel loop ik nee-schuddend rechtdoor alsof ik weet waar ik heen ga. Wanneer ik de menigte uit ben, loop ik terug naar het station, vraag de weg en stap achter op een motor. Zo kom ik verwaaid aan bij het huis van de regent. Twee mannen van de beveiliging kijken me verbijsterd aan. Vriendelijk bieden ze me een stoel en zware shag aan. Vanaf dat moment word ik "*Miss Judith*" genoemd en als een dame rondgeleid. Hartelijker en gastvrijer kan bijna niet...

De mannen van de beveiliging nemen me mee naar het huis van de regent, de bupati, een lokale bestuurder van Javaanse adel. Ik ken de regent Karta Nata Negara uit de *Max Havelaar* en ben verbaasd te zien dat zijn kleinzoon nog in hetzelfde huis woont en een vergelijkbare functie vervult als hij. In de *Max Havelaar* verweet Multatuli Karta Nata Negara dat hij zijn volk uitbuitte om zichzelf te verrijken. Als ik zijn huis bezichtig, kan ik me die kritiek voorstellen. Het enorme huis is chic ingericht met negentiende-eeuwse, Europese meubelen en kroonluchters. Alles is hetzelfde gebleven sinds Multatuli's tijd, vertellen de mannen die mij rondleiden. Het contrast met de eenvoudige Indonesische huizen in de omgeving is ook nu nog groot.

Toch is het altijd een omstreden kwestie geweest of Multatuli niet te veel de schuld afschoof op de Indische regent. Zo wees de Nederlandse schrijver Rob Nieuwenhuys erop dat Karta Nata Negara niet meer van zijn volk vroeg dan volgens het gewoonterecht van Java was toegestaan. Of dat alsnog te veel was, is de vraag. Wel is het opmerkelijk dat Multatuli alle Nederlandse ambtenaren beschermde met een pseudoniem (bijv. Slymering), terwijl Karta Nata Negara met naam en toenaam genoemd werd. Volgens de beveiligingsmannen is de huidige *bupati* dan ook niet blij met de *Max Havelaar*, waarin zijn familienaam onteerd is. Niettemin lijkt ook hij niet om Multatuli heen te kunnen. Ook al hebben veel Indonesiërs de *Max Havelaar* niet gelezen, het is bekend dat onafhankelijkheidsstrijders als Soekarno en Hatta Multatuli lasen. Misschien is er daarom toch een hoofdstraat naar Multatuli vernoemd in Rankasbitung en is er een Aula Multatuli gebouwd. Van Multatuli's eigen huis is nog maar één muur over, die, als onderdeel van een nieuw gebouw, op de binnenplaats staat van het ziekenhuis.

Na mijn rondleiding rijdt een van de beveiligingsmannen me achter op zijn motor naar het busstation. Hij loopt met me mee de bus in en wijst me de mooiste plaats, naast de chauffeur. Ik bedank hem hartelijk. Hij lacht en zegt dat hij nog nooit "zo iemand als ik" op zijn motor had. Stralend kijkt hij om zich heen in de bus naar de andere passagiers. Op dat moment besef ik dat zijn geweldige gastvrijheid ook een spoor van ongelijkheid in zich draagt; "iemand zoals ik" is een blanke vrouw. Enerzijds voel ik me geveleid, maar tegelijkertijd vind ik het onprettig om in die hogere, blanke positie gedrukt te worden. Ik heb er ook moeite mee als willekeurige Indonesiërs op straat vragen of ik met hen op de foto wil, omdat ze pas echt op vakantie zijn geweest als ze met "een witte man of vrouw" op de foto staan. Blank staat voor schoonheid, rijkdom en succes. Zelfs de Indonesische modellen in reclames zijn net iets blanker en langer en hebben grotere ogen dan de gemiddelde Indonesische vrouw. Terwijl ik naar een gelijkwaardig contact zoek met de Indonesiërs die ik spreek, komt dat meestal niet van de andere kant. En hoe vaak ik me ook met koud water was en hoe heet ik ook leer eten, ik kan dat niet afdwingen. De koloniale hutkoffer mag dan vervangen zijn door een *back to basic backpack*, de verhoudingen van het kolonialisme zijn nog niet geheel verdwenen.

Judith van der Wel